

Еволюція філософських поглядів на історичний процес: від класичної до постнекласичної парадигми

Проаналізовано процес еволюції філософських поглядів на історичний процес. Досліджено основні підходи до визначення сутності історії. Обґрунтовано необхідність синтезу найкращих досягнень класичного та некласичного підходів у постнекласичному розумінні історичного процесу.

Ключові слова: *постнекласична парадигма, континуальність, дискретність*

Сучасні глобалізаційні тенденції ставлять перед людством цілий ряд поки ще не вирішених питань. Одне з них стосується характеристик чи якостей, притаманних історії. Що таке історичний процес: єдиний, цілісний, а відтак континуальний процес формування глобального людства чи дискретний процес співіснування окремих, не пов'язаних між собою локальних цивілізацій? «Гострота» питання пов'язана з переосмисленням попередніх класичних та некласичних концепцій, з пошуком нових методологічних принципів вивчення історичного процесу. Однак для переосмислення, для побудови нової постнекласичної парадигми історії, такої, що більше відповідає сучасним реаліям, необхідний фундамент із попередніх досягнень в галузі філософії.

Мета статті полягає в окресленні еволюції філософських поглядів на історичний процес від класичної раціональності до постнекласичного розуміння історії, з його прагненням до синтезу діалектично протилежних та при цьому взаємопов'язаних понять, «унітарності» та «плюральності», «континуальності» та «дискретності».

Проблема еволюції філософських поглядів на історичний процес не є новою для науки чи недостатньо розробленою. Серед російських та вітчизняних вчених підвалини зазначеної проблеми формували І.М. Іонов, Ю.В. Павленко, Ю.І. Семенов, В.І. Хачатурян та інші. Однак, частіше за все дане питання розглядають в межах процесу становлення унітарно-лінійних та плюрально-

циклічних підходів від античності до сучасності. У статті пропонується перемістити акценти до унітарно-континуальних (безперервних) та плюрально-дискретних (перервних) аспектів історії.

За для досягнення поставленої мети, еволюцію філософських поглядів на історичний процес доцільно розподілити на три періоди, скориставшись при цьому періодизацією наукової раціональності В.І. Стьопіна. Мінливим фактором при зазначеній періодизації процесу пропонуємо обрати континуально-дискретні та унітарно-плюральні аспекти розуміння історії, що залежать від сутнісного характеру типу раціональності в кожному періоді.

В межах філософії історії континуальність та дискретність – це дві моделі розуміння історичного процесу. Англійський вчений А.Дж. Тойнбі наводить наступне визначення безперервності історії: «...Це безперервність складена з життєвих циклів людських генерацій, що змінюють одна одну, причому наше західне суспільство поєднується з еллінським суспільством приблизно тими узами (порівняння дуже наочне, хоча й недосконале), які еднають дитину з матір'ю або батьком» [1,с.23].

По відношенню до історії континуальність або безперервність, на думку А.Дж. Тойнбі, розуміється у двох аспектах. По-перше, континуальність як безперервність між послідовними етапами в історії одного окремого суспільства. По-друге, континуальність як безперервність, зв'язок у часі самих локальних суспільств у єдине ціле. За такою логічною схемою можна проаналізувати і термін «дискретність історії». Дискретність історії у першому аспекті розуміється як перервність між стадіями розвитку окремого суспільства, так би мовити локальний вимір дискретності, у другому – перервність світової історії як відсутність зв'язків між локальними суспільствами чи цивілізаціями, глобальний вимір дискретності.

Коріння класичної раціональності було закладено ще на Давньому Сході [2,с.77]. Хронологічно першою концепцією розуміння історичного процесу була циклічна схема. Саме вона переважала у первісних поглядах давніх цивілізацій, що формувалися на ґрунті землеробства [3,с.18-19]. В

землеробських цивілізаціях Давнього Сходу оточуючий світ та час розумілися по аналогії з колом чи замкнутим циклом. Сприйняття колообігу було пов'язано з річним циклом зміни сезонів, що закріплювалось в міфологічних уявленнях давніх людей.

Загальною особливістю такого світосприйняття було уявлення про внутрішню єдність космічного й історичного, відчуття органічної єдності природного та соціального. Відтак, космічні чи природні всезагальні закономірності виступали єднальними ланцюгами історії. Вони задавали її спрямованість та надавали їй певного сенсу. Це ще не сучасне унітарне розуміння історії з єдиним суб'єктом, а лише його прообраз.

Ключовим поняттям такого розуміння виступає «єдність» історичного та природного розвитку. Користуючись тойнбіанським визначенням континуальності, можна стверджувати, що скоріше за все мова тут йде про безперервність між стадіями розвитку всередині суспільства, між етапами поступу в межах одного соціо-історичного циклу, аніж визнання наявності плюральних соціоісторичних утворень. Тому, доцільно було б вважати такі погляди унітарно-циклічними з певними аспектами континуальності в розумінні «космічної» історії, адже кінець історії фактично ознаменовує її новий початок. На користь цього свідчить і аналогія з колообігом чи замкненим циклом. Коло утворює безперервний обмежений простір, а колообіг представляє собою процес, що завершується поверненням до вихідного положення, до первісної форми. Виходить, що в межах такого процесу просто немає місця для дискретності, так як немає її і в річних циклах зміни сезонів.

Початок класичного європейського періоду раціональності припадає на V ст. до н.е. Він пов'язаний з інтелектуальною революцією, яка відбувалась в грецьких-містах державах. Суттєвою ознакою класичного типу соціальної раціональності є винесення критерію «розумності» за межі самого суспільства. І релігія, і філософія у цьому плані єдині в тому, що оцінка ступеня раціональності суспільних відносин відбувається шляхом співставлення їх з універсальними законами розвитку Всесвіту. Вищим критерієм у релігійних

системах стає Бог як втілення світового духу, у філософських системах – прихований від емпіричного пізнання Розум цього світу. У класичній раціональності відбувається певна центрація буття навколо ідеї Бога, а при секуляризації роль такого привілейованого центру виконує сам людський розум [2,с.76-77].

Так, у філософській рефлексії античності подальшого розвитку отримує циклічна модель, починає формуватися історія як наука. У творах Геродота, Фукидіда, Полібія, Тіта Лівія та інших авторів історія не зводилась лише до опису подій у своїй чи інших країнах. З'являються багатотомні збірки вже світової історії, посилюється прагнення унітарного осягнення історичного буття. Античні філософи вважали, що історія рухається по колу, повертаючись до свого вихідного пункту.

Один з перших циклічних описів історії можна знайти у Геракліта. Він вбачав, що світ закономірно спалахує та згасає. Згасання світу знаменує вже певний елемент дискретності, однак це не абсолютна дискретність, не повна зупинка, а скоріше спад в активності. При цьому єдність буття досягається завдяки ідеї Логосу, як єдиної всесвітньої закономірності.

Таким чином, на ранньому етапі класичної раціональності неможна казати категорично про континуальне чи дискретне осягнення історії. Однозначність вбачається лише у прагненні до унітарності, що нагадує собою єдиний світовий колообіг.

Більш чітких контурів зазначена проблема отримує з формуванням на Близькому Сході лінійної унітарної історико-філософської моделі. Так, І.П. Вейнберг зазначає, що на Близькому Сході середини I тис. до н.е. плідно розвивалась історична свідомість, особливо це стосується біблійної традиції, яка вміщує в собі унітарно-лінійну модель історичного часу. Згідно з цією моделлю світ має початок, який ознаменує сам акт творіння. Історію людства складають взаємини між Богом та людьми, які супроводжувалися очікуваннями кращого з боку останніх. Фіналом такої історії і одночасно найвищою метою

творіння є кінець світу, коли мають реалізуватися найкращі та найгірші очікування людей.

Таким чином, відбуваються певні зміни у розумінні внутрішнього устрою унітарності світу: коло замінюється лінійним відрізком. При цьому ідея безперервності продовжує існування як безперервність прямої лінії (Оріген, Августин Блаженний). Ідея циклізму замінюється ідеєю стадіальності чи етапності в історичному розвитку. Загалом, середньовічна класична раціональність розвивається в межах теоцентричної традиції, яка відкидає пріоритет законів Логосу [2,с.84]. Згідно з цією традицією, світ и людина виступають образами Бога, а історичний процес як ствердження Царства Божого на землі.

В Західній Європі ідея історичного колообігу відродилась в епоху Відродження. Ідею теокосмічних циклів можна знайти в працях італійського історика та мислителя Ніколо Макіавеллі. Він приєднується до концепції коловороту форм державного устрою, створеної ще Полібієм. В роботі «Історія Флоренції» Макіавеллі вказує на циклічний розвиток не просто форм державного устрою, а самих держав, тобто фактично соціоісторичних організмів. «Переживаючи неперервні перетворення всі держави зазвичай із стану упорядкованості переходять до безладу, а потім від безладу до нового порядку. Оскільки вже від самої природи речам цього світу не дано зупинятися, вони, досягнувши певної досконалості і будучи неспроможними до подальшого підйому, неминуче повинні занепадати, навпаки, знаходячись в стані повного занепаду, до межі підірваного безладами, вони не спроможні впасти ще нижче и через необхідність повинні йти на підйом» [4,с.175]. Тобто, знову стикаємось з ідеєю безперервного колообігу, однак вже з елементами плюралізму. Мова йде не про циклізм в розвитку одного єдиного суспільства, а про коловороти багатьох держав. Континуальність такої історії підтримується спадковістю, коли на руїнах однієї держави виникає інша і так далі.

Першою в історії західноєвропейської думки детально розробленою концепцією історичного коловороту була теорія Дж. Віко. Його погляди

викладені в роботі «Основи нової науки про загальну природу націй», де під «нацією» фактично мається на увазі соціально-історичний організм. Всі «нації» проходять одні й ті ж самі стадії розвитку. Головна задача для Віко – виявити повторювання в розвитку «націй», тим самим визначивши загальні закони, які керують процесом історії. Італійський мислитель був прибічником ідеї єдності людського суспільства та історії. Циклічну схему історії Віко розподіляє на три періоди: перший період - вік богів, далі вік героїв, вік людей, а потім повернення до стану «варварства». Таким чином, його теорію можна назвати унітарно-континуальною циклічною теорією.

У подальшій новоевропейській філософській традиції панівною стає ідея історичного монолінійного прогресу людства. Прогрес у цей період ототожнюється з поступовим проникненням європейської цивілізації до усіх регіонів світу. Цей прогресивний рух людства вбачався безперервним та єдиним. Спрямованість руху всіх народів до єдиної всесвітньої історії заклала основу пошукам початкової універсальної культури. Сформувалась точка зору, що різні народи мають єдине коріння та культуру, яка потім розпалась на безліч типів та різновидів.

Філософи-науковці раціоналістичної традиції XVII ст. робили установку на природознавство, на механістичний підхід до суспільних явищ, поширюючи природознавчі принципи пізнання природи і на вивчення історії [3,с.30]. Запорукою історичного прогресу для мислителів епохи виступав людський розум.

Найвищого досягнення теза про прогрес людства отримала в роботі Ж.А. Кондорсе «Ескіз історичної картини прогресу людського розуму» [5]. Прогрес у нього ототожнюється з науково-технічними та господарськими досягненнями, зі сферою знань, однак доповнюється і здобутками у суспільно-політичному та мистецькому житті. Прогресивний розвиток людства не має ніяких меж. «...Не було намічено ніякої межі у розвитку людських здібностей, ... здібність людини до вдосконалення безмежна, успіхи в такому вдосконаленні віднині не залежні від якої би то ні було сили, що бажає його

зупинити, мають своєю межею лише тривалість існування нашої планети... Без сумніву прогрес може бути більш чи менш швидким, однак ніколи розвиток не піде назад» [5,с.5].

Важливою подією періоду класичної раціональності XVIII ст. стало введення терміну «цивілізація» у науковий обіг. Одним з перших термін вжив маркіз де Мірабо у своєму трактаті «Друг людства» (1757 р.). Цивілізація вивчається у взаємозв'язку з розповсюдженням християнства, а її проявами вважаються пом'якшення характеру, просвітництво, справедливість, рівновага економічних та політичних інтересів.

Однією із найвпливовіших філософських систем середини наступного XIX ст. став марксизм з його теорією суспільно-економічних формацій. Схема розвитку та зміни суспільно-економічних формацій К. Маркса представляє собою модель розвитку кожного окремого суспільства. Всесвітня історія виступає як сукупність історій багатьох суспільств, кожне з яких повинне було «пройти» всі суспільно-історичні формації [6]. Всього прибічники цієї теорії виокремлювали шість, інколи п'ять формацій: первісна, азіатська, антична, феодальна, капіталістична та майбутня комуністична. Відтак, марксизм відноситься до числа унітарно-континуальних концепцій історії.

Поряд з марксизмом у XIX-XX ст. продовжує існувати еволюціоністський позитивізм, представлений у роботах Г. Спенсера, Л. Моргана, Е. Тейлора, Л. Уайта, Дж. Стюарда та інших. Усіх цих вчених об'єднує погляд на історію як процес еволюції – односпрямований та неухильний поступ людства від первісного суспільства до цивілізованого. З XX ст. погляди еволюціоністів розробляються у теоріях неоеволюціоністів, які у середині століття стають найвпливовішою ідейною течією.

Таким чином, на першу половину XIX ст. в історичній науці міцно затверджується лінійне унітарно-континуальне розуміння історії, інколи з елементами циклізму. Поряд з цим, затребуваним у науковому світі стає термін «цивілізація», який з моменту свого виникнення означає лише певну стадію у розвитку людства. Однак, вже з середини XIX ст. як реакція на унітарно-

континуальний погляд на історію формується зовсім інший підхід. Поряд з поняттям про цивілізацію виникає поняття про окремі цивілізації. Цей факт може знаменувати початок нового етапу у розумінні сутності всесвітньо-історичного процесу. Дане твердження вельми умовне та не претендує на всезагальний характер, тому що висувається воно лише на базі конкретного критерію – плюралізму в розумінні суб'єкту історії. Більш того, метою статті не є визначення точної дати початку неklasичної фази раціональності, а скоріше окреслення її приблизних меж та характерних особливостей.

Користуючись термінологією В.С. Стьопіна, це – неklasичний етап, з його дуалізмом та релятивізмом. Некласика в цьому розумінні – це спроби подолання класичного погляду на єдину континуальну історію людства. Однак, неklasична раціональність повністю не заперечує досягнення класичної. Більш того, ще довгий час класика продовжує існувати паралельно з неklasикою.

Біля джерел формування плюрального-циклічного погляду на історію стоїть Ж.А. де Гобіно, який в своїй роботі «Досвід про нерівність людських рас» виокремлює десять цивілізацій – локальних організмів, що проходять одні і ті ж самі цикли розвитку. Кожна з цивілізацій крокує власним шляхом, однак рано чи пізно гине. Причиною виникнення та розвитку, а в кінцевому рахунку і загибелі цивілізацій виступає зміщення рас. Погляди Ж.А. де Гобіно просякнуті скоріше вірою в регрес людства, аніж в його прогрес. Так, він зазначає, що «золотий вік» – це період далекого минулого і ніщо не зможе його відновити.

Іншим засновником теорії локальних цивілізацій вважається Г. Рюккерт. На його погляди в значній мірі вплинули дослідження в царині біології, щодо органічних циклів у розвитку всього живого. Така ідея органічного циклу була перенесена Рюккертом на історію людства. У своїй двотомній роботі «Підручник світової історії в органічному викладенні» він заперечує саму можливість існування єдиного культурного типу. На його думку, одночасно існує безліч унікальних, самодостатніх та не залежних один від одного культурних світів в межах єдиного людського буття. Динаміка культурно-історичних утворень підпорядковується головному закону історії – неповноті та

смертності всіх форм всесвітньо-історичного життя [7,с.38]. Відтак, кожний культурний тип рано чи пізно зійде з історичної арени. У цьому моменті вже чітко відчувається дискретність, притаманна плюралістичним поглядам на історію.

Подальша еволюція некласичної парадигми історії проявляється в поглядах російського вченого М.Я. Данилевського. Доля цивілізацій Данилевського уподібнюється живим організмам: народження, зростання, розквіт, старіння та смерть. Кожний культурно-історичний тип являє собою рівноцінну неповторну цілісність. Вчений повністю заперечує існування єдиної всесвітньої історії. Схожих поглядів дотримується німецький історик культури О. Шпенглер. Він заперечує принцип єдності світової історії. Замість цього стверджує абсолютну самодостатність, рівноцінність та одномасштабність окремих історичних утворень, які він називає «культурами» чи «великими культурами». Дискретність такої історії вже не викликає сумнівів.

Роботи Шпенглера дали новий поштовх для дискусії з цивілізаційної проблематики. На критичному аналізі теоретичних досягнень Шпенглера формувалися філософські концепції А.Дж. Тойнбі, П. Сорокіна та інших вчених.

В значній мірі розвинув теоретичні засади плюрального підходу до історії англійський вчений А.Дж. Тойнбі у своїй дванадцятитомній роботі «Дослідження історії». Однак, плюралізм його теорії не вписується повністю в дискретне бачення історії. Незважаючи на цілісність та незалежність локальних цивілізацій, Тойнбі визнає наявність зв'язків та взаємовпливів, просторових та синово-батьківських відносин, коли одне суспільство стає основою для іншого. Тойнбіанський підхід дає змогу розглядати взаємодії окремих цивілізацій у просторі та часі, а відтак і повернутися до проблеми єдності та континуальності історичного процесу, яка розв'язується саме у площині такої продуктивної взаємодії. Цінність поглядів англійського історика становить його спроби рішення проблеми континуально-дискретного та унітарно-плюрального сприйняття історії. Справа в тому, що частіше за все Тойнбі відносять до

«класиків» цивілізаційної теорії, скеровуючи всю хвилю критики лише на відсутність єдиної класифікації цивілізацій, на недоліки у визначенні етапів внутрішніх циклів. Ми пропонуємо розглядати історико-філософську теорію А.Дж. Тойнбі з іншого ракурсу: як «прообраз», постнекласичного погляду на історію, заснованого на синтезі дискретного і континуального, плюрального і унітарного. «Завершуючи «Дослідження історії» Тойнбі переглянув цю концепцію, прийшовши до висновку, що всі відомі цивілізації – «гілки єдиного дерева історії»: - людство у своєму історичному русі має тенденцію до єдності, і кожна з цивілізацій – його частка; згідно цієї концепції, всесвітньо-історичний розвиток представ як рух людства від локальних єдностей (локальних цивілізацій) до кінцевої всезагальності – єдиної вселюдської цивілізації» [8,с.280].

Сучасна постнекласична філософія не акцентує увагу на моністичному погляді на світ, а також на моністичній методології, яка характерна для класичної раціональності. Зараз йдеться про поліваріантність методологічних підвалин. Плюральність стає ознакою постнекласичного періоду раціональності. У сучасному науковому просторі вдало співіснують підходи класичної, некласичної та постнекласичної раціональності. Розмитість у визначенні понять, поліваріантність семантичних смислів і є характерним для постнекласичної раціональності.

«Класиками» постнекласичної раціональності можуть вважатися представники посттойнбінської філософії, що займалися (і продовжують займатися) побудовою синтетичного підходу до проблеми континуально-дискретного характеру історії. Вони однаково прагнуть побудувати цілісну картину світу, пояснити сутність історичного процесу з урахуванням континуального та дискретного, унітарного та плюрального як діалектичних якостей історії. Н. Еліас, Е. Кало, В. Мак-Ніл, А. Швейцер визнають локальні цивілізації головними суб'єктами світової історії. Цивілізація з зовнішнього боку – це певна система, кожний елемент якої взаємопов'язаний та взаємообумовлений іншим. Однак, далі вчені розходяться у спробах визначення

внутрішньої сутності цієї системи. Що таке цивілізація? Які критерії дозволяють нам виводити те чи інше суспільство за його національні межі? Одні вбачають в ній певний спосіб організації суспільства, для інших вона виступає проявом духовного прогресу чи набором усталених цінностей та традицій. Спільним моментом є безперечне признание множинності цивілізацій. Світовий історичний процес є сукупністю локальних цивілізацій, кожна з яких має власну історію, власний життєвий цикл та проходить певні етапи в своєму розвитку. Однак цивілізації – це не просто окремі утворення, це взаємодіючі між собою одиниці, які підпорядковані певним закономірностям історичного розвитку. Саме вивчення цих закономірностей, а не простий опис історичних фактів, і складає основу для розуміння сутності цивілізації.

Таким чином можна зробити наступні висновки:

По-перше, сучасний постнекласичний погляд на історичний процес, органічно ввібрав в себе попередні досягнення класичного та некласичного типів раціональності. «Класики» надали сучасній філософії історії прагнення до всесвітньої єдності та континуальності історичного поступу. Некласична парадигма збагатила вже сформований образ історії новим баченням множинності дискретних цивілізацій-суб'єктів єдиної історії. Постнекласика, зі своїм прагненням до відмови від однобічності та категоричності у розумінні історичного процесу, синтезувала унітарно-континуальну складову з плюрально-дискретною, виробивши принципово нову парадигму історії.

По-друге, «ідейним натхненником» постнекласичного погляду на історію можна вважати А.Дж. Тойнбі, який працюючи в межах цивілізаційної теорії, одним з перших спробував її корегувати у напрямку синтезу континуально-дискретної її складової: від «поля історичного дослідження» - локальних цивілізацій до «Вселенської церкви» - єдиної цивілізації. Тойнбі змальовує історію як єдине різноманіття. Його історичний процес прямує від локальності та замкненості до єдності цивілізацій шляхом етерифікації – прогресуючого спрощення, переходу до нового стану чи більш високого рівня.

По-третє, важливою складовою сучасної постнекласики є

«посттойнбіанська» філософія як система теоретичних філософсько-історичних побудов плуралістичної спрямованості, що сприйняла історичну схему А.Дж. Тойнбі, при цьому розвинула, доповнила та модернізувала її. Фактично мова йде про виведення на новий рівень тойнбіанської філософії, зі збереженням її досягнень та одночасним запереченням її виключного та всеосяжного характеру.

По-четверте, теоретична дискусія про єдність чи плуралізм, континуальність чи дискретність історичного процесу так і не завершена протягом часу. При цьому людське суспільство продовжує впевнено крокувати до свого глобального стану. Глобальність людства являє собою єдність, цілісність, яка передбачає континуальність. На фоні цього не можна не зважати на соціокультурну різноманітність реалій сучасного світу. Відтак, глобальне суспільство має стати єдністю різноманіття, глобальною державою з федеративним устроєм, континуальною цілісністю дискретної множинності цивілізацій, тоді як наукова думка має підготувати теоретичну базу, розробити основні методологічні принципи та обґрунтування для його вдалої трансформації. Останнє стає головним завданням, найвищою метою філософсько-історичних пошуків постнекласичного періоду раціональності.

Список використаних джерел

1. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії: Скорочена версія Д.Ч.Сомервелла: В 2 т. — Т. 1. Скорочена версія томів I—VI Д.Ч.Сомервелла. — К.: Основи, 1995. — 614 с.
2. Додонова В.І. Постнекласичний дискурс соціальної раціональності: Монографія / В.І. Додонов; ДонНУ. — Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2011. — 340 с.
3. Павленко Ю.В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства: Навч.посібник /Ю.В. Павленко. — К.: Либідь, 2001. — 360 с.
4. Макьявелли Н. История Флоренции / Н. Макьявелли. — Л., 1973. — 293 с.
5. Кондорсэ Ж.А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Ж.А. Кондорсе. — М., 1936. — 264 с.

6. Будагов Р.А. История слов в истории общества. М., 1971. С. 124—126.

7. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: В 2 т. / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец; Авт.вступ.ст. А.Д. Некипелов. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. Т. I: Теория и история цивилизаций. – 768 с.

8. Советская историческая энциклопедия: в 16 т. / Гл.ред. Е.М. Жуков. – М.: «Советская Энциклопедия», 1973. – Т. 14. – 1039 с.

Y.M. Brilo The evolution of philosophical views on the historical process: from classical to postnonclassical paradigm

The evolution of philosophical views on the historical process are considered in the article. The social-philosophical analysis of the main approaches to the definition of history are given. The need for the the synthesis of the achievements of the classical and nonclassical approaches into postnonclassical understanding of the historical process are discussed.

Key words: *postnonclassical paradigm, continuity, discontinuity*

Ю.Н. Брыло Эволюция философских взглядов на исторический процесс: от классической до постнеклассической парадигмы

Статья посвящена вопросу эволюции философских взглядов на исторический процесс. Осуществляется философский анализ основных подходов к определению сущности истории. Рассматривается необходимость синтеза наилучших достижений классического и неклассического подходов в постнеклассическом понимании исторического процесса.

Ключевые слова: *постнеклассическая парадигма, континуальность, дискретность*

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

1. *П.І.Б.:* Брило Юлія Миколаївна
2. *Місце роботи, посада:* аспірант кафедри філософії Донецького національного технічного університету
3. *Поштова адреса:* 84637 м. Горлівка, вул. Остапенко 72/42
4. *Телефон:* 095-867-73-32
5. *E-mail:* bryloy@mail.ru